

RAZGOVOR S PROF. EMER. MIRJANOM MATIJEVIĆ SOKOL

Razgovarao: Davor Dijanović¹

Dr. sc. Mirjana Matijević Sokol diplomirala je arheologiju i latinski jezik na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1976. godine.

U Zavodu za povijesne znanosti Jugoslavenske/Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu zaposlila se 1977. godine na mjestu asistenta za srednjovjekovnu građu. Iste godine je upisala poslijediplomski studij povijesti, uz uvjet polaganja diferencijalnih ispita na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Magistrirala je 1985. godine s temom: Toma Arhiđakon o počecima crkvene organizacije u srednjovjekovnom Splitu (mentor prof. dr. Nada Klaić). Doktorsku disertaciju Toma Arhiđakon i njegovo djelo, izrađenu pod mentorstvom prof. dr. Tomislava Raukara, obranila je 2. ožujka 1999. godine.

U Zavodu za povijesne znanosti HAZU pohađala je tečaj pomoćnih povijesnih znanosti tijekom 1985/1986. godine.

Od akademske godine 1989/1990. kao vanjski suradnik predaje srednjovjekovni latinitet na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i to na Odsjeku za povijest i Odsjeku za informacijske zna-

¹ davor.dijanovic@gmail.com, mag. rel. int., doktorand Fakulteta hrvatskih studija

nosti – Katedri za arhivistiku, a od akademske godine 1994/1995. na Odsjeku za informacijske znanosti – Katedri za arhivistiku još i pomoćne povijesne znanosti. Od 1993. godine uključena je kao predavač paleografije, diplomatike i srednjovjekovnog latiniteta u rad Dubrovačke medievističke radionice. Od 1. veljače 1997. stalno je zaposlena na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta, a od 1. svibnja 2019. na Hrvatskim studijima/Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.

Od 1986. godine u zvanju je znanstvenog asistenta. U zvanje višeg predavača izabrana je 1996. godine. Za docenta je izabrana u prosincu 1999. godine, za izvanrednog profesora 16. srpnja 2004. godine, a za redovitog profesora 10. ožujka 2009. godine i 2014. za redovitog profesora u trajnom zvanju. Bila je vanjski suradnik Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, Hrvatskog katoličkog sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišta u Dubrovniku i Leksikografskog zavoda „Miroslav Krleža“ u Zagrebu.

Od 2003. godine bila je predstojnica Katedre za pomoćne povijesne znanosti i metodiku nastave povijesti na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta. Od 2019. je predstojnica Odsjeka za povijest Fakulteta hrvatskih studija. Član je Hrvatskog društva klasičnih filologa, Hrvatskog arheološkog društva kojemu je bila tajnica od 1993. do 2001. godine te HNOPZ-a u čije je sedmeročlano predsjedništvo izabrana 2012. godine. Članica je Odbora za hrvatski latinitet Razreda za filološke znanosti HAZU Za znanstveno-stručne rezultate dodijeljena joj je 2004. godine Nagrada Josip Juraj Strossmayer te Plaketa Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a 2019. za cjelokupan znanstveno-nastavni opus Nagrada za životno djelo Ivan Lučić Lucius Društva za hrvatsku povjesnicu i HNOPZ-a.

Koje su ključne značajke latinske pismenosti hrvatskoga ranog, razvijenog i kasnog srednjeg vijeka? Što biste istaknuli za ovo razdoblje?

Od najranijih vremena, već od početka IX. stoljeća, s nastankom hrvatske države javlja se latinska pismenost na ovim prostorima. Ona je neodvojivo vezana uz prihvaćanje zapadnoga kršćanstva i uključivanje Hrvata u zajednicu „Europu naroda“ i tzv. „latinski svijet“. Hrvatska se našla na istočnoj granici, točnije na razdjelnici nekadašnjega Istočnog i Zapadnog Rimskog Carstva. Evangelizacija naroda koji su prešli limes Carstva i uključili se u ovaj civilizacijski krug provodila se putem knjiga na latinskom jeziku, a *litterarum studia* postali su obveza svećeničkoga obrazovanja za širenje kršćanstva. Tako je jezik Crkve na Zapadu postao temelj, prvi jezik pismenosti u Hrvatskoj. Najstariji sačuvani zapisi jesu oni na kamenu – epigrafi. To su većinom natpisi na namještaju u zadužbinskim crkvicama koje su podizali istaknuti pojedinci, elita novoga društva. Ovi natpisi imaju specifičan sadržaj kojim se investitor, „graditelj“ crkve, obraća puku i ističe svoju ulogu u podizanju sakralnoga objekta. Iako lapidarni, pouzdano su svjedočanstvo latinske pismenosti u hrvatskoj državi, gdje se u novim povijesnim okolnostima reafirmira latinski jezik kršćanskoga Zapada. Natpisi, osim imena graditelja na najistaknutijem mjestu u zabatu, sadržavaju titulare crkava i datiranja, najčešće navođenjem imena vladara (knezovi Trpimir, Branimir, Muncimir), ali neki čak navode i godinu po kršćanskoj eri. Upravo rana uporaba datiranja po kršćanskoj eri u IX. st., vidljiva na natpisima kneza Branimira i kneza Muncimira, nedvojbeno potvrđuje izravan karolinški utjecaj na formiranje latinske pismenosti u Hrvatskoj. Nju pak pronose benediktinci, prosvjetitelji ranosrednjovjekovne Europe, među kojima su poznata imena poput opata Teodeberta i Gumperta, zabilježena upravo na tim natpisima.

Dvije vladarske isprave – kneza Trpimira i kneza Muncimira – nedvojbeno svjedoče da je latinski jezik već u IX. st. prihvaćen kao službeni jezik u vladarskoj kancelariji na hrvatskome dvoru. Poslije tijekom stoljeća latinski postaje službenim jezikom svih institucija u hrvatskim zemljama, ali i temelj prvih literarnih uradaka, bilo pjesničkih bilo narativnih. Split kao metropolitansko središte od X./XI. st. postaje glavnim žarištem kulturne produkcije. U njegovu okruženju nastaju vrijedni pjesnički uradci, od znamenitoga epitafa kraljice Jelene do onih splitskih nadbiskupa Ivana, Martina, Lovre, Krescencija i drugih. Pravi iskorak događa se sastavljanjem kartulara, rukopisnih zbirki prijepisa isprava i dokumenata koje su služile kao dokaz vlasništva i povijesti crkvenih ustanova poput samostana po uzoru na zapadnoeuropske primjere. Ovi dokumenti, osim izričite pravne svrhe, sadržavaju i zametke historiografskih značajki, služeći memoriranju nastanka i djelovanja tih ustanova. Vrhunac ovoga razvoja postiže se u XIII. st. djelom Tome Arhiđakona *Historia Salonitana*, remek-djelom u samim temeljima europske civilizacijske baštine. U XIV. st. latinska pismenost u hrvatskim zemljama doseže svoj srednjovjekovni vrhunac, o čemu svjedoče brojna djela iz kulturnih središta poput Splita, Zadra, Dubrovnika i Zagreba. Istodobno, latinski jezik sve dublje prožima društveni život. Renesansa rimskoga prava donosi njegovo širenje u praktičnu/pragmatičnu pismenost kroz notarijat, *loca credibilia*, sudstvo, statute i druge institucije, čime se potvrđuje njegov značaj za cjelokupni javni ali i privatni život.

Danas je gotovo nezamislivo ozbiljno proučavati srednji vijek u svim njegovim aspektima bez poznavanja latinskoga jezika kao temeljnoga jezika struke. Ipak, važno je istaknuti da ova činjenica ni na koji način ne umanjuje značaj hrvatske pismenosti na glagoljici i ćirilici kao neosporne specifičnosti hrvatske srednjovjekovne kulture koja se javlja kao rezultat geopolitičkoga položaja

Hrvatske na razmeđu različitih civilizacijskih utjecaja. Temeljna premisa ostaje neprijeporna: Hrvatska je od svojih najranijih početaka bila sastavni i neodvojivi dio latinskoga civilizacijskog kruga, a samim time latinski je jezik trajno prisutan u svim sferama javnoga i kulturnoga života.

Što nam možete reći o tragovima Biblije u hrvatskim srednjovjekovnim latinskim zapisima?

Svi aspekti života u srednjem vijeku prožeti su kršćanskim svjetonazorom, a Biblija, „knjiga nad knjigama“, riznica mudrosti sadržava poruke i pouke čovjeku od rođenja do smrti. Rimsko pravo i kršćanski tekstovi – u prvom redu Biblija – čine temelj moderne europske pravne tradicije. Upravo iz tih izvornih spisa crpljeno je gradivo za oblikovanje novoga europskog pravnog poretka, uzimajući u obzir i običajne norme etniciteta (*consuetudines*). Naime, proemiji komunalnih statuta te brojne formule u diplomatskim dokumentima „posuđuju“ citate, preuzimaju frazeologiju ili parafraziraju biblijske misli. Posebno su se arenge diplomatskih dokumenata oslanjale na moralne, pa onda i prav(ed)ne misli iz Biblije kojima se najavljivala opravdanost pisanja dokumenta i samoga pravnog čina. Završni pak životni zapis na epitafu koji sumira životni put pokojnika i podsjeća na vječni život, koji je omogućen Spasiteljevim žrtvovanjem kao čovjeka na križu, zrači specifičnom biblijskom frazeologijom i prikladnim citatima. Pogledamo li narativne spise, prepoznat ćemo i u njihovu sadržaju i u stilizaciji jasan utjecaj Biblije. Biblija kao knjiga koja svojim jednostavnim jezikom pripovijeda povijest svijeta imala je velik utjecaj – sadržajno i stilski – na srednjovjekovnu literaturu, osobito na tekstove historiografskoga karaktera.

Radeći na svekolikom korpusu latinske srednjovjekovne pismenosti, u jednom sam svojem radu sumirala opažaje biblijskih utje-

caja koji se javljaju na epigrafima, diplomatskim i pravnim spisima te narativnim historiografskim djelima, čime je još jednom potvrđena hrvatska ukorijenjenost u zapadni kršćanski mentalni i literarni krajobraz.

Napisali ste veći broj zapaženih radova o djelu Tome Arhidakona *Historia Salonitana*. Koja je važnost ovoga djela za hrvatsku povijest?

Toma Arhidakon, *patria Spalatinus*, dakle Splitsanin, intelektualni je vrsni izdanak komunalnoga života u Splitu i školovanja u Bologni na ondašnjemu najprestižnijem sveučilištu. Obrazovan kao svećenik, ali i pravnik, po povratku sa školovanja obavlja notarsku službu u Splitu te u rodni grad unosi novi duh talijanskih komuna, sveučilišta i političkih doktrina. Nastoji utjecati na oblikovanje komunalnoga života Splita prema stečenim spoznajama o uređivanju i vladanju u talijanskim komunama želeći lišiti svoj grad sukoba interesa raznih klijentelističkih grupacija. Uvodi zato politički *novum*, plaćenoga potestata, da uredi grad prema pravilima „latinskoga“ načina upravljanja (*regimen Latinorum*). Kao intelektualac koji je ispred vremena u svojoj sredini nije bio shvaćen i adekvatno prihvaćen, pa uz politikantske smicalice – očito upravljane s „višeg“ mjesta – bude poništen njegov izbor za splitskoga nadbiskupa iako mu je ova pozicija u crkvenoj hijerarhiji bez sumnje po svemu pripadala. Međutim, vjerojatno smo zahvaljujući tomu osobnom razočaranju dobili jedno vrhunsko literarno-historiografsko djelo kao što je *Historia Salonitana*.

Upravo *Historia Salonitana* bila je tema moje doktorske disertacije i poslije monografije, a sudjelovala sam i na njezinu novom hrvatskom izdanju, kao i na engleskom prijevodu. Potreba za engleskim prijevodom djela *Historia Salonitana* u svjetskim je razmjerima bila velika. Stoga se danas nalazi u više od tisuću knjižnica

diljem svijeta jer je ono ne samo hrvatsko ili europsko već svjetsko kulturno dobro koje odražava same korijene zapadne civilizacije.

Historia Salonitana historiografski je spis, po žanru kronika, a u užem smislu ubraja se u „djela biskupa“ (*gesta episcoporum*). Toma pripovijeda povijest salonitanske/splitske organizacije od salonitanskih početaka do 1266. godine. Djelo komponira prema pravilima žanra za koji se opredjeljuje s namjerom da prikaže komunalnu povijest svojega grada kroz djelatnost njegovih prvosvećenika-nadbiskupa. Ovakav žanr temelji se na literaturi – naravno, onoj tada dostupnoj i prihvaćenoj – dokumentima Crkve čiju povijest izlaže (u ovom slučaju Splitske metropolije) te na svjedočanstvu svojih suvremenika i vlastitom doživljaju suvremenih zbivanja.

Upravo iz ovakve strukture djela koje je u XIII. st. na vrhuncu srednjovjekovne historiografije Tomina *Povijest* bilježi tragove danas nepoznatih ili nedostupnih dokumenata, a njezin memoarski karakter daje živu sliku grada Splita, Hrvatske. Veliko značenje imaju podatci koji se tiču hrvatske srednjovjekovne povijesti, a isprepliću se s osnovnom temom crkvene povijesti. U poglavlju *Popis nadbiskupa o kojima postoji spomen* i koji je sastavljen na temelju dostupnih isprava i zapisa Toma navodi imena kneza Branimira i kneza Tomislava uz 914. godinu, ali i Trpimira i Muncimira kojima daje naslove kraljeva, jer se služi jednom falsificiranom ispravom iz vremena kralja Zvonimira u kojoj su oni pogrješno titulirani. Nadbiskupa Martina datira po vladanju kralja Držislava i piše da su njegovi nasljednici nosili naslov kraljeva Dalmacije i Hrvatske. Donosi granice Kraljevstva na istoku od grada Delmiša do Karintije na zapadu te od Dunava do mora s Maronijom i Humskom kneževinom. Spominje kraljeve Krešimira, Stjepana i Zvonimira kao posljednjega kralja. Toma je prema hrvatskih vladarima pokazivao dostojno poštovanje. Za kralja Zvonimira kaže

da je „presjajni muž“ (*illustris vir*), a za kralja Krešimira upotrebljava pridjev „velmožni muž“ (*magnificus vir*). Jedno poglavlje posvećuje dolasku Ugra i ulasku Kolomana u jadranske gradove. Također se izdvajaju poglavlja o provali Tatara do Jadranskog mora, odnosno Splita, zatim ona koja donose prikaz osvajanja Zadra od križara u IV. križarskom ratu za mletačke interese, opis svetoga Franje Asiškog, pripreme i odlazak kralja Andrije u V. križarski rat te dolazak u Split kralja Konrada IV. na samom početku 1252. godine. Posebna je poglavlja posvetio uvođenju „latinskoga“ načina upravljanja Splitom.

Iako su svi Tomini podatci o najranijoj povijesti dragocjeni, nužno je imati na umu da je *Historia Salonitana* narativ s izrazito autorskim pristupom. Stoga njegove navode nije moguće preuzimati bez kritičkoga prosuđivanja i sagledavanja činjenica u širem povijesnom kontekstu. Posljedice nekritičkoga pristupa Tomi jesu npr. proglašavanje Stjepana Držislava prvim hrvatskim kraljem od strane nekih povjesničara, što povlači negiranje prvoga kralja Tomislava, ali i Držislavova oca kralja Mihajla Krešimira. Ovaj se Tomin navod-konstrukt nikako ne smije uzimati „zdravo za gotovo“, jer je već na prvi pogled jasno da je satkan od pogrešnih, anakronih podataka kao što je navođenje bizantskoga cara Teodozija koji nije bio suvremenik kralja Stjepana Držislava. Taj pak podatak u obljetničkoj godini Hrvatskoga Kraljevstva još uvijek cirkulira i unosi nepotrebnu zbrku.

Što nam se, u kratkim crtama, može istaknuti o hrvatskoj srednjovjekovnoj diplomatskoj baštini u djelima istraživača?

Nažalost, diplomatika kao početna točka vrednovanja povijesnih dokumenata, pa onda i konstruiranje historiografske priče nije „popularna“ među povjesničarima koji istražuju srednjovjekovne teme iako je to *condicio sine qua non* historiografskoga zanata.

Kada sam se počela baviti diplomatikom – najprije sa strahopoštovanjem jer je u vrijeme mojih početaka vladao „diplomatički rat“ između znanstvenika – nije bilo lako, a bez dovoljno znanja imati ikakav stav. Međutim, moji početci u Zavodu za povijesne znanosti HAZU (tada JAZU) među dragim i samozatajnim znanstvenicima kao što je bio Jakov Stipišić uvodili su me u taj „imaginarij“ gdje su „kosti lomili“ i jači igrači od mene. U brojnim svakodnevnim razgovorima bila sam ohrabrivana i stalno sam učila. Svoju sam dragu mentoricu Nadu Klaić uvažavala, ali je njezin često radikalni stav, osobito prema diplomatici, unosio nemir. No malo-pomalo ohrabrivala sam se i stjecala znanje iz ključnih radova Franje Račkoga, Ferde Šišića, Viktora Novaka, Zlatka Tanođija, Jakova Stipišića, Luje Margetića te sam se „zaljubila“ u diplomatiku. I ta ljubav traje još i danas. Imam još posla koji trebam obaviti. Otvorila sam neka pitanja, ali ih još nisam privela kraju. Kroz nekoliko doktoranada pokušat ću još prenijeti neka znanja ili bolje rečeno metode. No u današnjem sustavu zbrajanja bodova na karijernim stubama, bez entuzijazma i spremnosti na pomno učenje, a time i sporijega karijernog napredovanja, nema rezultata. I nisam veliki optimist.

Važna je i uloga hrvatskih vladarskih isprava?

Isprave koje su izdali hrvatski vladari narodne dinastije pravo su blago hrvatske kulturne ostavštine, ali i svjedočanstvo o povijesno-političkim okolnostima svojega nastanka. Od ukupno 29 poznatih isprava, samo su dvije iz IX. stoljeća – isprava kneza Trpimira i isprava kneza Muncimira. Trpimirova isprava, često nazivana „rodni listom“ hrvatskoga naroda, doista je jedinstvena. Nije sačuvana u izvorniku nego u više kasnijih prijepisa. Istraživanja povjesničara, pravnika i filologa drže da je isprava sadržajno vjerodostojna, ali da je kao i najranije europske isprave prošla kroz proces ubacivanja elemenata koji su se tijekom vremena od-

nosili na pravni čin. No drugi povijesni podatci koje ona sadržava, zatim glavne diplomatske značajke – u usporedbi sa sličnim europskim povlasticama – govore o njezinoj vjerodostojnosti, potkrijepljenoj različitim potvrđama. Nema sumnje da je nastala pod utjecajem karolinške kancelarije poput drugih europskih javnih isprava iz IX. stoljeća. Očituje se to u načinu datiranja, pravnim terminima i drugim formulama. Današnji najstariji primjerak koji se čuva u Župnom uredu u Kaštel Sućurcu diplomatski je po vanjskim značajkama definiran kao imitativna kopija, a sadržano kao *acta interpolata* (isprava proširena sadržajem). Najviše je isprava iz vremena kraljeva Petra Krešimira IV. i Zvonimira. Sve su one sačuvane kao prijepisi. Neke su kao već spomenuta Trpimirova tzv. *acta interpolata*, dok su primjerice unesci u kartulare (Sv. Marije u Zadru) ponešto kraćeni.

Vladarske povlastice u Hrvatskoj u ranom srednjem vijeku same po sebi svjedoče da je država bila usustavljena. Kod drugih slavenskih naroda, ali i susjednih Mađara, takve povlastice javit će se znatno kasnije, upravo zbog nepostojanja središnje vlasti, odnosno organizirane vladarske kancelarije.

Pisali ste i o kraljevskim povlasticama i statutima gradskih komuna. Koje su opće značajke srednjovjekovnih gradova?

U više sam se radova bavila povlasticama srednjovjekovnih gradova u Slavoniji jer su one donekle ekvivalent komunalnim statutima u dalmatinskim i istarskim gradovima. Znakovito je da se i u srednjovjekovnoj Slavoniji i na jadranskom priobalju ovi procesi zbivaju istodobno, a na to utječu sveukupne privredne i društvene reforme koje potiču urbanizaciju vezanu uz zanatstvo i trgovinu. Zanimljivo je kroz ove povlastice sagledavati slične, a opet različite procese. Kako su te isprave u povijesti nastajućih urbanih središta imale veliku – osim pravne – i moralnu težinu, one su se pril-

gođavale, potvrđivale, pa čak i nadograđivale ovisno o povijesnim okolnostima. Pisala sam ili se na prigodnim skupovima referirala o povlasticama Varaždina, Samobora, Ivanca, Zeline, Koprivnice, Crikvenice, Virovitice. Često su to upravo dokumenti u kojima se dotični urbanitet prvi put spominje u pisanom obliku, a nekima se pravno reguliraju različite razine urbane zajednice kao *civitas*, *castrum*, *villa* i slično. Posla još ima jer su neka pitanja tek otvorena. Posljednje čime sam se bavila bile su povlastice grada Samobora i virovitička isprava. One nisu bile nepoznate, no nije ih se kontekstualno ni diplomatski propitivalo. S novim spoznajama potvrđuje se da one doista imaju veliku povijesnu važnost za ova dva grada. Tako je poznata povlastica grada Samobora za koju sam utvrdila da je nastala kao falsifikat, u jednom ključnom povijesnom trenutku i kao takva Samoboru je davala legitimitet slobodnoga trgovišta s reguliranim statusom. Isto tako posvetila sam posebnu pozornost povlastici koju Virovitica drži svojim „rodnim“ listom. No njezina kontekstualizacija otkriva da je ona imala svoj zanimljiv put kroz povijest, ali je Virovitici unatoč svemu očuvala snažno identitetsko urbano obilježje bez obzira na razne povijesne okolnosti.

U godini smo obilježavanja 1100. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva. Neki historiografski krugovi osporavaju kralja Tomislava. Kako gledate na ove prijepore?

Ne mogu se načuditi kolegama koji iznose niz netočnih i nejasnih stavova, gotovo negirajući povijesno postojanje kralja Tomislava. U prošloj i ovoj godini publikacijama i znanstvenim skupovima – a bit će i drugih znanstvenih i sličnih manifestacija – mislim da smo jasno pokazali kako su u javnost plasirane kojekakve poluinformacije s namjerom diskreditiranja obilježavanja ove obljetnice. Negatori ističu sljedeće: 1) ne postoje izravna povijesna svjedočanstva o kralju Tomislavu, 2) samim je time Stjepan Držislav prvi hrvatski kralj, 3) postoji nejasnoća je li Tomislav bio živ u

trenutku pobjede hrvatske vojske nad Bugarima. I naravno, najviše su ismijavanja takvih usmjerena na krunidbu kralja Tomislava na Duvanjskom polju. Katkad se čini da namjerno potenciraju pitanja na koja je znanost već dala odgovore.

O kralju Tomislavu s titulom kralja svjedoči pismo pape Ivana X., dakle dio je službenoga naslova u službenoj dokumentaciji. A svi nasljednici nakon Tomislava nosili su naslov kralja. Starija domoljubna historiografija prema nejasnim navodima *Ljetopisa Popa Dukljanina* stvorila je konstrukt o krunidbi kralja Tomislava na Duvanjskom polju. Danas je jasno da ovaj podatak u znanosti nije prihvatljiv, ali je Duvanjsko polje emancipirano kao „mjesto sjećanja“ hrvatskoga identiteta kao što i mnogi drugi narodi imaju slične povijesne identitetske fenomene.

Kakav je bio položaj Hrvatske u vrijeme kralja Tomislava?

Njemački povjesničar Ludwig Steindorff, autor djela *Povijest Hrvatske*, na nedavnom predavanju u Hamburgu istaknuo je da je Hrvatsko Kraljevstvo bilo jednom od najranijih stabilnih državnih struktura ranoga srednjeg vijeka, uz Bizantsko Carstvo i Bugarsko Kraljevstvo. Mislim da ova tvrdnja sve govori, a riječi stranca često kod nas imaju veću težinu nego naše. Na znanstvenom skupu u Splitu u svibnju 2025. godine istaknuta europska povjesničarka Rosamond McKitterik naglasila je položaj koji je imala ranosrednjovjekovna hrvatska država u Europi. Njihova se mišljenja u potpunosti podudaraju s našim istraživanjima.

U doba kralja Tomislava održana su dva crkvena sabora. Koja je njihova važnost?

Zaključci splitskih crkvenih sabora održanih 925. i 928. godine, sačuvani u prijepisu u spisu *Historia Salonitana maior* uz tri pisma pape Ivana X. upućena kralju Tomislavu, splitskom nadbi-

skupu Ivanu, svim sufraganima splitskoga metropolita i pismo pape Lava VI. kojim se zaključuje trogodišnji proces uređenja dalmatinsko-hrvatske crkvene organizacije na temeljima iste ranokršćanske sa salonitanskom metropolijom, svjedočanstva su o položaju Hrvatske u vrijeme kralja Tomislava koji prvi nosi naslov kralja u Papinom službenom pismu iz 925. godine. Iz zaključaka sabora može se po sufraganskim biskupijama od Osora do Kotora utvrditi i rasprostiranje Hrvatskoga Kraljevstva. Ukiđanje biskupije u Ninu i uspostava metropolije u Splitu govori o jedinstvenom prostoru dalmatinskih gradova i Hrvatske na tradiciji ranokršćanske crkvene organizacije provincije Dalmacije. Bizantskoj vlasti u njima nema spomena. Zanimljiva je ličnost ninskoga biskupa Grgura koji je zbog pozicije u Hrvatskoj ometao izbor salonitanskoga metropolita sa sjedištem u Splitu. U ovim se zaključcima spominju Metodijeva doktrina i „slavenski“ jezik (*Sclavonica lingua*), što se odnosi na glagoljicu, koja nije zabranjena, nego se primat daje latinskom jeziku, uz napomenu da se na crkvene osobe mogu odnositi iznimke, ali uz papino dopuštenje.

Gledano s povijesnoga aspekta i vremenske distance, skupina satorskih zaključaka i Papina pisma snažna su svjedočanstva o snazi i ugledu hrvatskoga vladara koji nosi naslov *rex* i njegove države. Svakako u pozadini ovih zbivanja jesu i one vijesti zabilježene u narativnim tekstovima Konstantina Porfirogeneta i drugih bizantskih pisaca te u *Ljetopisu Popa Dukljanina* o vojsci i vojnim pobjedama Tomislavove vojske nad Mađarima i Bugarima. Uzevši sve u obzir, Tomislav je bio vladar na čelu strukturirane i uvažavane države čiji vladar s punim pravom nosi naslov *rex* jer je prisutan kao bitan čimbenik i u međunarodnim odnosima s Bugarima, Bizantom i Papom.

Kako komentirate činjenicu da velikosrpski krugovi u posljednje vrijeme svojataju Višeslavovu krstionicu?

Već su prije pojedinci pokušavali ubrojiti krstionicu s imenom kneza Višeslava u velikosrpski povijesni diskurs. Bilo je više načina kako su to „argumentirali“: od proglašavanja Dalmacije srpskom zemljom (Janković) pa do današnjih kvaziznanstvenih dokaza temeljenih na nekim arheološkim nalazima na lokalitetima u Boki kotorskoj. Dakako, bilo je tu izjednačavanja imena kneza Višeslava s Višetinom koji spominje Konstantin Porfirogenet ili pak zahumskoga kneza Viševića itd. No kada danas uzmemo u obzir sve rezultate koje donosi stilska analiza, paleografsko-jezična istraživanja i povijesni kontekst, vidi se „iz aviona“ da je hrvatski srednjovjekovni prostor jedini gdje je i za koju povijesnu okolnost ona nastala. Hrvati su jedini slavenski narod u IX. st. koji ima organiziranu državu koja prihvaća kršćanstvo pod okriljem Zapadne Rimske Crkve, a ime kneza Višeslava slavenskoga podrijetla to samo potvrđuje. Po stilskim oznakama krstionica je nastala na prijelazu iz VIII. U IX. stoljeće, kada još uvijek traju neke značajke antičkoga stila (astragal), a rađa se nova tzv. starohrvatska pleterna plastika. Paleografska analiza sasvim se uklapa u ovakav kulturni krajobraz. Kratice na epigrafu imaju sve značajke onih ranijih kršćanskih vremena na koje nisu još utjecale nove srednjovjekovne inačice latinskoga pisma.

Napomenula bih samo da nisu velikosrpski krugovi nama problem, nego smo problem „mi“ koji im u zadnjih tridesetak godina, ničim izazvani osim vlastitim egom, nudimo krstionicu „na dlanu“.

Uz srednji vijek obično se veže pridjev „mračan“. No, ne nastaju li upravo tada temelji onoga što će se poslije nazvati europskom i zapadnom civilizacijom?

Sintagma „mračno razdoblje“ pripisuje se Petrarci koji je kao svjetlo vidio antičko razdoblje, njegovu civilizaciju i kulturu koje

su se urušile u srednjem vijeku zbog prodora barbara i unutarnjih razloga. Humanisti su osmislili i druge nazive za određene pojave poput „gotičkoga“ stila u graditeljstvu jer je odstupao od antičkih mjerila. No srednji vijek imao je istaknute pojedince, ali je gradio i ustanove po mjeri svojega vremena kao npr. škole i sveučilišta koje su prihvaćale antičke vrijednosti i prilagođavale ih kršćanskom svjetonazoru. Kršćanstvo nastalo u Rimskom Carstvu tako je prenijelo tekovine antike kao npr. latinski jezik, odabranu literaturu, pravo itd. „Popularna“ politikantska kultura kroz naziv „mračno razdoblje“ novim generacijama asocira na kršćanstvo. No valja podsjetiti na to da su upravo vrhunski iluminirani kodeksi, srednjovjekovni mislioci i veličanstvene katedrale „osvijetlili“ to navodno mračno razdoblje. Sjetimo se samo „mračnoga“ blještavila pariške Notre-Dame.

S druge strane, prisega kralja Zvonimira da će se kao vladar brinuti za siromahe, udovice, siročad i protiviti se prodaji ljudi temelji se na biblijskom učenju. Svevišnji sudac, Bog, kao gospodar preuzeo je na sebe obvezu zaštite *miserabiles personae* (bijedne osobe), a tu je dužnost u zemaljskoj podjeli vlasti povjerio i svjetovnim i crkvenim dostojanstvenicima. Kao sastavnica socijalnoga nauka Crkve, ove su obveze ušle u kapitulare, zakonike, statute i druge pravne spise koji se tiču moćnika, vladara i potestata. Iz ovoga se vidi da je novo europsko pravo utemeljeno na rimskom pravu, specifičnim običajima pojedinih naroda i kršćanskom biblijskom svjetonazoru. Eto, to je taj navodni „mrak“.

Vaš suprug ugledni je arheolog Vladimir Sokol, a knjigu o hrvatskoj ranosrednjovjekovnoj arheološkoj baštini objavio mu je ugledni svjetski izdavač Brill, Leiden-Boston. To je veliko priznanje njemu kao autoru, a hrvatsko je srednjovjekovlje na engleskom jeziku postalo dostupno široj javnosti! Kako je došlo do ovakvoga izdanja?

Kao arheolog istraživao je lokalitete Zagreba i osnovao Muzej Prigorja-Sesvete te je na istočnim obroncima Medvednice otkrio važan višeslojni lokalitet Kuzelin. No već je od studentskih dana pokazivao osobito zanimanje za srednjovjekovnu arheologiju jer je bilo potpuno jasno da ima mnogo pitanja na koje nema pravoga odgovora u znanstvenim radovima hrvatskih arheologa i povjesničara. U knjizi koja je prošla „slijepu“ vanjsku/svjetsku recenziju, V. Sokol je na temelju bogatih grobnih nalaza sistematizirao, periodizirao grupe i skupine materijalne kulture kroz tri horizonta ukapanja uz razrađenu kronologiju, uzimajući u obzir razvoj podzemne grobne arhitekture od onih s poganskim ukopima do ukopa kasnoga srednjeg vijeka kada se kao *specifikum* javljaju stećci. V. Sokol bavio se u više radova i stećcima te je dao veliki doprinos definiranju stećaka i vremenu njihova nastanka. Otkrio je i nepoznatu „geografiju“ u djelu engleskoga kralja Alfreda Velikoga, suvremenika kneza Branimira, u kojoj opisuje Hrvatsku do Drave i Dunava pod antičkim imenom Dalmacija koja je u suglasju i s drugim vrelima. Razradio je i rane „geografije“ južne Hrvatske u djelima Konstantina Porfirogeneta i *Ljetopisu Popa Dukljanina*. U njegovim se radovima vidi iskorak u istraživanju hrvatskoga ranog srednjeg vijeka na temelju arheoloških i pisanih vrela, uključivanjem interdisciplinarnoga pristupa do STEM područja.

Kako ocjenjujete stanje u hrvatskoj medievistici? Postoji li zanimanje mladih istraživača za ovo razdoblje?

Vrlo sam kritična prema određenim aspektima hrvatske medievistike. Budući da sam se gotovo pet desetljeća na različite načine bavila srednjim vijekom, imam uvid kako u ono što je postignuto tako i u ono što je moglo i moralo biti učinjeno. Medievistika je složeno humanističko područje. Arheologija, povijesna vrela, historiografija, povijest umjetnosti, pa u današnje vrijeme i mnoga dostignuća iz STEM područja smišljenim strategijama, ali i

zajedničkim promišljanjima mogli bi dati mnogo više, osobito za razdoblje ranoga srednjeg vijeka. Mislim da nije dobro iskorišteno više od trideset proteklih godina kada smo se mogli prilagoditi novim vremenima i utvrditi nacionalnu strategiju, što su druge države nakon pada komunizma napravile (primjerice Mađarska, Poljska). Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, ključna muzejska ustanova za hrvatski identitet, kao i Hrvatski povijesni muzej rade u otežanim uvjetima. Tek u najnovije vrijeme oba su muzeja dobila priliku jasnije se arheološki, historiografski i identitetski pozicionirati jer više neće ovisiti isključivo o privremenim izložbama. Obnova MHAS-a u Splitu i proširenje HPM-a u Zagrebu usporedno teku s pripremama za stalni postav, što cijela arheološka i historiografska zajednica, a sigurna sam i šire, iščekuju s nestrpljenjem i veseljem.

Iskoraka ima, ali je – čini se – nedovoljno afirmiran onaj teški rad na izdavanju izvora, kao i klijentelistički pristup pri istraživanju. Tu mislim na to da su neke državne institucije koje su u XIX. st. osnovane s važnim strateškim zadacima zakazale. Izgubilo se vrijeme, pa i kontinuitet započetoga rada, a i ljudski resursi. Stalno se pitam što i kako dalje, ali to više nije moj problem iako bih željela vidjeti da se sustavno i „sjedilački“ radi.

Nisam rekla sve što mislim. To ostavljam za neku drugu priliku, a zahvaljujem uredništvu časopisa što se sjetilo da u Hrvatskoj postoje i drugi znanstvenici osim onih „estradnih“.